

PSYCHOLOGY

Психолого-педагогічні чинники родинної детермінації цілеспрямованого та фонового впливу у структурі активізації/подоланні особистісних криз

Л. М. Гридковець

Київський інститут бізнесу та технологій, м.Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: grydkovec@ukr.net

Paper received 30.08.19; Accepted for publication 14.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-203VII83-14>

Анотація. У статті представлена систематизація психолого-педагогічних чинників родинної детермінації, що впливають на здатність особистості долати кризи. Структуровано психолого-педагогічні чинники фонового та цілеспрямованого впливу на особистість. Визначено роль та місце трансгенераційних та інтергенераційних передач у системі фонового та цілеспрямованого впливу. На основі тривалих досліджень систематизовано психолого-педагогічні чинники родинної детермінації цілеспрямованого впливу при розробці та впровадженні навчальних, корекційних та реабілітаційних програм

Ключові слова: психолого-педагогічні чинники, родинна детермінація, фоновий вплив, цілеспрямований вплив, трансгенераційні передачі, інтергенераційні передачі.

В основі будь-якого виховного, формувального, освітнього чи реабілітаційного процесу лежать психолого-педагогічні чинники, що забезпечують ефективність зазначених процесів. У сучасному світі катастроф, воєн, катаклізмів все білльше набуває актуальності потреба у формуванні у особистості здатності конструктивного проходження особистісних криз, обумовлених життєвими випробуваннями. Ціла низка науковців і практиків різних психологічних шкіл досліджували вплив криз на особистість та шляхи їх подолання. Зокрема, серед них можна виділити М.Віднере, П.Горностаєва, Г.Руппера, Т.Титаренко, А.Шутценбергер та ін. Метою статті є презентація системи психолого-педагогічних чинників родинної детермінації в системі подолання особистісних криз, що були виокремлені нами на основі тривалих досліджень.

Наші дослідження, результати яких представлені в цілій низці наукових видань [1,2,3], свідчать про наявність двох спектрів психолого-педагогічних чинників впливу на особистість, що забезпечують здатність особистості долати кризи: *фонового та цілеспрямованого впливу*, значна частина яких припадає на родинну детермінацію.

У процесі нашого дослідження було виявлено, що найбільш вивченими в психології є механізми впливу на особистість інтергенераційних передач (фонового та цілеспрямованого характеру), що обумовлені безпосереднім впливом на неї батьківської сім'ї, родини та соціального середовища (вплив спільноти, суспільства, людства). У своїх роботах Д. І. Іванов зазначив: «Передача сенсів від батьків до дітей визначається як міжпоколінні родинні трансмісії в системі дитячо-батьківської взаємодії. Суть зазначеного процесу така. Якщо акт виробництва сенсу (на батьківському рівні) припускає включення у систему значень і їхніх домінант дитини як об'єкта фрустрованих бажань і потреб, то формування аналогічної структури у дитини буде визначено інтенціями, заданими батьківським несвідомим. У силу цього різноманітні за формами і проявами проблеми і конфлікти батьків стають проблемою, яку переживає дитина. Індивідуальність дитини, що формується в таких умовах, часто має батьківські риси і

батьківські вади; несвідомі інтенції відношення до дитини, зумовлені проблемою, що переживають батьки, в сукупності формують фонові умови розвитку індивідуальності дитини. У свою чергу, дитина у стосунках з батьками формує власну систему значень і сенсів за зразком та подобою батьківської, тобто концептуалізує батьківський досвід взаємодії з реальністю» [5, с. 11]. Що по-суті було підтверджено нашими тривалими дослідженнями.

В умовах життєдіяльності, при відсутності сильного стресу чи психотравми, рівень трансгенераційних та інтергенераційних передач створюють патернову (фонову основу) життєдіяльності людини, тобто є фоновим впливом на особистість. Постає питання: «Яким же чином можна вплинути на спектр трансгенераційних та інтергенераційних передач (фоновий вплив)»? Для цього, в першу чергу, слід дослідити психолого-педагогічні чинники, що вже дали позитивний результат в історії людства.

У наших дослідженнях [1] подібно до результатів досліджень А.Шутценбергер [9] та Ф.Руппера [7], були виявлені значимість та негативний вплив досвіду взаємодії предків з історичною травмою на переживання соціальних катаклізмів їхніх нащадків. Так, дослідження серед представників середнього класу з невротичною реакцією на суспільну кризу, була виявлена несвідомлена соціальна модель деструктивної взаємодії з історичною травмою (через трансгенераційні та інтергенераційні передачі), що передалася від попередніх поколінь-безпосередніх учасників цього травматичного досвіду (про наявність подібного досвіду знало лише 81% досліджуваних, які не ідентифікували власний психічний стан з досвідом попередніх поколінь). Натомість серед осіб у яких була відсутня невротичність в реакції на соціальний катаклізм не було виявлено родового досвіду деструктивної взаємодії з історичною травмою зазначеного характеру.

Дослідження зазначеного спектру умовно слід поділити на дві категорії цільової аудиторії: перша група, це когорта людей, які зазнали поневірянь, певного голоду, репресій, вимушеного переселення, депортації тощо, при цьому в значній мірі мали можливість

компактного проживання чи спілкування з сородичами; друга група, це когорта осіб з лонгітудною травмою інтенсивного споглядання та переживання смерті (за типом сопричасності). Наслідки травматичного досвіду історичної травми за другим типом мають набагато глибший больовий контент ніж за першим типом. І як показує власна психотерапевтична практика, часто-густо проявляється через певну дисоціативність не тільки самої особи, але й через використання сценарію впадання в дисоціацію при взаємодії зі стресом чи травмою у майбутніх поколіннях.

За даними латвійських фахівців М. Vidnere і А. Nucho [8] важливими для виживання вимушено переселених осіб і збереження їхньої гідності були: підтримка інших (39%) і релігійний фактор (50%). Литовські респонденти визначили, що важливими ресурсами стійкості виявилися: підтримка один одного між тими, хто вижив, релігія та надія, що вона давала, політична діяльність (Е. Kazlauskas [6]). Також прибалтійські дослідження показують, що в сім'ях вимушено переселених родин домінувала підтримка один одного, спільна молитва, таємні сімейні розповіді про свою гідність і гідність свого народу. Саме тому, нащадки політично переслідуваних та переселених осіб і набували психологічної стійкості та демонстрували у дослідженнях більш високі показники психічного здоров'я за тих, чий рідні не пройшли подібні випробування.

Тож до важливих психолого-педагогічних чинників родинної детермінації у профілактиці та подоланні кризових станів особистості, що здатні формувати травматичні моделі трансгенераційних передач, можна зарахувати: культивування любові та приналежності особистості до сім'ї; культивування спільної сімейної молитви; культивування власної гідності та ідентифікації себе як дитини своєї сім'ї, свого роду та свого народу.

Використання виявлених психолого-педагогічних чинників родинної детермінації у подоланні травматичного досвіду історичних подій дозволить забезпечити умови для розвитку повноти особистісної свободи та відповідальності у молодого покоління за себе як дітей свого народу, свого роду, своєї сім'ї та як творців власного життя та життя своїх нащадків в першу чергу для країн на території яких ведуться бойові дії.

Якісний аналіз результатів тривалих емпіричних досліджень, що здійснювався нами протягом 1996-2018 років [1] дозволив виявити систему психолого-педагогічних чинників родинної детермінації інтергенераційних передач, що обумовлені проявленістю батьківської сім'ї в житті особистості через її функціональність; характер впливу родини на особистість; специфіку образу роду у виховних стратегіях сім'ї; соціальний чинник. Деталізація системи зазначених психолого-педагогічних груп чинників має наступний вигляд:

➤ Чинники функціонального впливу батьківської сім'ї:

- особистісні настанови, навіювання, посліди батьків та сіблінгів (моделі, норми, цінності, що озвучують батьки та сіблінги в процесі виховання, розвитку та формування особистості при безпосередній комунікації з нею);
- опосередковані настанови, навіювання, посліди (моделі, норми, цінності, що демонструють батьки та сіблінги в процесі виховання, розвитку та

формування дитини, зокрема: комунікації в системі «чоловік-жінка», «батьки-сіблінги», ставлення батьків до своїх батьків, конгруентність озвучених норм та цінностей з дієвими нормами та цінностями);

- нормативно-традиційні настанови навіювання, посліди батьків та членів сім'ї (заохочення до ритуалів (святкування днів народження, релігійних та державних свят, дотримання народних звичаїв), релігійна, громадянська та соціальна активність, як приклад для наслідування).

➤ Чинники характеру впливу родини на особистість:

- особистісні настанови, навіювання, посліди родичів (моделі, норми, цінності, що озвучують родичі (бабусі, дідусі, тітки, дядьки, кузени тощо) при безпосередній взаємодії з дитиною в процесі її зростання);

- опосередковані настанови, навіювання, посліди родичів (моделі, норми, цінності, що демонструють рідні в процесі становлення та розвитку особистості, зокрема: ставлення до старших, родинні комунікації, ставлення до жінок та чоловіків, ставлення до дітей, конгруентність озвучених норм та цінностей з дієвими нормами та цінностями в родинній взаємодії);

- нормативно-традиційні настанови навіювання, посліди представників родинних зв'язків (ставлення до різних свят, традиції святкування, дотримання народних звичаїв; релігійна, громадянська та соціальна активність, як приклад для наслідування).

➤ Чинники специфіки образу роду у виховних стратегіях сім'ї:

- образ роду як частини народу (усвідомлення власної гідності як дитини свого роду та народу, знання історії свого роду, усвідомлення історії свого роду в структурі історичного, культурного, релігійного досвіду свого народу);

- образ роду як модель наслідування (зокрема: свідоме наслідування цінностей, норм, принципів тощо, та несвідоме наслідування родових негараздів (синдром лояльності (наслідування хвороб, травм тощо));

- проявленість трансгенераційних передач: синдром річниць, повторення ролей та правил, сімейні таємниці тощо.

➤ Соціальні чинники родинної детермінації:

- образ сім'ї, родини, роду в соціумі (ставлення спільноти, суспільства, держави до сім'ї, родини; ставлення соціального середовища до роду особи, до родинних та родових традицій конкретної сім'ї тощо);

- образ соціуму в сім'ї, родині, роді (ставлення до спільноти, держави, народу в сім'ї, в родині, в роді).

Батьківська сім'я є первинним джерелом життєтворчих механізмів особистості, оскільки саме сім'я виступає в якості як самостійного життєтворчого джерела особистості, так і в якості проективного акумульованого образу родини, роду, народу та безпосередньо існуючого соціуму. При цьому весь спектр сімейно-родинних стосунків особистості в процесі її становлення та розвитку так чи інакше акумулюється через визначені у дослідженнях зони впливу: досвідно-історичну, культурно-традиційну, екзистенційно-рефлексивну, духовно-релігійну.

Результати тривалих досліджень показали, що до психолого-педагогічних чинників родинної

детермінації спектру цілеспрямованого впливу в структурі подолання особистісних криз слід зараховувати:

- характер впливу батьківської сім'ї на процес зростання особистості (інтергенераційний вплив)
- характеру впливу родини на становлення особистості (інтергенераційна вплив);
- характер впливу родових сценаріїв на становлення та розвиток особистості, зокрема: історичного та релігійного досвіду роду (інтергенераційний та трангенераційний вплив)
- особистісне сприймання особою сім'ї, родини, роду;
- характер подружньої взаємодії у власноствореній сім'ї;
- характер взаємодії особистості з власними нащадками.

При цьому найвагомішими складовими чинниками родинної детермінації інтергенераційного характеру в активізації позитивного резерву особистості виявилися: батьківське ставлення до дитини за типом «любові акцентованої на дитині» та ціннісно-орієнтованої життєстверджуючої моделі соціалізації особистості, де родина виступає в якості первинного і базового образу спільнотної взаємодії та особистої реалізації.

На формування особистісної здатності людини долати труднощі впливають чинники родинної детермінації особистісного досвіду людини, зокрема: переживання дитиною в процесі зростання рівня психологічного благополуччя в батьківській сім'ї, особистісна фіксація на ранній деприваційній травмі, особистісне переживання ситуації насильства (фізичного, сексуального, психологічного) чи іншого травматичного досвіду; особистісне переживання конфліктів в сімейній системі, особистісна фіксація на характері образу батьків. Водночас при створенні власної сім'ї в дорослому житті особистість включається в новий рівень родинної детермінації, де до найвагоміших чинників можна зарахувати її власне ставлення до створеної сім'ї, ставлення до партнера, ставлення до дітей.

Зазначені чинники обумовлюють досвід особистості за трьома типами: минуле, теперішнє та майбутнє, які визначаються інваріатністю, де:

- *Минуле*: обумовлює сталий характер взаємодії особистості з досвідом роду, родини, батьківської сім'ї в процесі зростання, образом цього досвіду в свідомості особистості.
- *Теперішнє*: має інваріатний характер в залежності від статусу (одружений/не одружений, в стосунках/поза стосунками) і забезпечується характером взаємодії особистості з батьківською сім'єю та родиною, характером ролі особистості в подружніх стосунках і характером її переживання цих подружніх стосунків (або дошлюбної чи позашлюбної взаємодії);
- *Майбутнє*: відзначається інваріатністю і забезпечує потенціал особистості через структурування конструктивного образу та набуття конструктивних навичок подружньої взаємодії, взаємодії з власними нащадками тощо.

В умовах навчальних закладів, тренінгових чи психотерапевтичних груп можливими є два види психолого-педагогічних чинників цілеспрямованого впливу, зокрема: чинники прямого (безпосереднього) та

опосередкованого впливу. Де чинники прямого впливу забезпечують безпосередній процес формування особистості в навчальному, тренінговому чи терапевтичному процесі, а чинники опосередкованого впливу забезпечують зміни у характері впливу родинної детермінації, через цілеспрямований вплив на членів родини засобами їхнього формування через цілеспрямований вплив навчального, розвивального чи терапевтичного характеру, і як результат зміна специфіки та якісного змісту їхнього впливу на особистість.

Наші дослідження протягом 1996-2018 р.р. показали, що для ефективності процесу формування психологічної здатності особистості до подолання труднощів та криз необхідно відшукати взірці «ідеальної моделі» як принципу для наслідування. Ідеал, як такий, має велике значення для розвитку як будь-якої особистості, так і спільноти. І попри індивідуалізацію сучасного суспільства, саме ідеал дозволяє і людині і суспільству зберігати конструктивний рух на шляху розвитку людства. І ми цілком погоджуємося з позицією Р.М. Грановської, що саме ідеал займає панівне, верховне положення в ієрархії цілей, «він здатний підпорядкувати всі нижче розташовані та монополізувати поведінку людини. Ідеал як понадцінна ідея, збирає, концентрує в собі величезну енергію. Ідеали включають як уявлення про бажане майбутнє, так і про особистісну перспективу в соціальному та моральному відношенні. Втілення ідеалів або суб'єктивне відчуття наближення до них супроводжується найпотужнішим позитивним емоційним переживанням, так необхідними кожній людині» [4]. В особистісній структурі кожної людини є закладеним образ певного ідеалу, саме це пояснює постійний екзистенційний неспокій та екзистенційний пошук людини. Саме ідеал дозволяє суспільствам в процесі історичного розвитку навіть при перемозі ситуативних цінностей, повертатися з часом до структури сталих (базових) цінностей. Тож психолого-педагогічний чинник ідеального образу в родинній детермінації належить до одних базових чинників. У цілому, до групи чинників першого порядку цілеспрямованого впливу можемо зарахувати:

➤ *Чинники опосередкованого впливу, зокрема:*

- Чинники впливу ідеального образу: ідеальний образ гармонійних сімейних та родинних відносин, ідеальний образ жіночості та чоловічості, ідеальний образ в комунікаціях «чоловік-жінка», «батьки-діти», «діти-їхня сім'я», «батьки-прабатьки» тощо; ідеальний образ поваги в родинній системі, ідеальний образ підтримки в родинній системі тощо;
- Потребово-мотиваційні чинники: усвідомлення батьками та сиблінгами мотивів власних вчинків, усвідомлення мотивацій відтворення родових сценаріїв, потреба у дослідженні неусвідомлених мотивів відтворення сценаріїв «батьківсько-родової системи», мотивація активізації деструктивних сценаріїв; наявність мотивації на подолання травматичного досвіду, мотивації на взяття власної відповідальності особистості за власне життя; наявність мотивів на вибудовування конструктивних меж у комунікаціях зі своїми нащадками (особливо з дорослими дітьми);
- Когнітивно-інформаційні чинники: рівень обізнаності з власною родовою історією, рівень обізнаності в галузі психології сім'ї та психосексуальної

культури; рівень обізнаності з історії, мови та культури власного народу; рівень усвідомлення власних цінностей, цінностей своєї сім'ї, родини та роду як чинника життєтворення; рівень володіння інформацією щодо структури взаємозв'язків за формулою «якщо..., то...»; рівень обізнаності щодо проявів особистісних криз, володіння інформацією щодо методів подолання особистісних криз тощо, рівень обізнаності з кризовими етапами розвитку дитини, рівень обізнаності з методами супроводу дитини в кризовому стані;

- Емоційно-почуттєві чинники: емоційне схвалення особистістю себе як носія певної статі, людського образу, соціальної істоти, представника власної сім'ї, роду та народу, а також людства в цілому; позитивне почуттєве сприйняття особистості себе як суб'єкта життєтворчості, здатність особистості до альтруїстичних переживань, позитивне прийняття дітей як потенціал власної життєтворчості, життєдіяльності роду, народу. Усвідомлення глобальних, традиційних цінностей як умови життєвого щастя

- Регулятивно-вольові чинники: ціннісно-орієнтовані ідеали щодо родинного життя у всіх його проявах (батьки-діти, чоловік-жінки, діти-батьки, діти-родина-рід), ціннісно-орієнтовані ідеали міжстатевої комунікації, життєтворчі орієнтири та життєтворчі цілі; вольові прояви у здійсненні ціннісноорієнтованого вибору життєвих сценаріїв як умови життєдіяльності; свідоме прагнення і докладання зусиль до подолання життєвих криз: здатність до духовної саморегуляції поведінки на основі добра й краси тощо.

- Поведінково-результативні чинники: вчинкова специфіка взаємодії особистості батьків та рідних між собою, іншими людьми, Богом; включеність батьків та рідних у соціальну та релігійну діяльність, служіння, волонтерство тощо; відтворення рідними в життєдіяльності ієрархічності системних підструктур (особистість-чоловік/жінка-діти-батьки-родина-спільнота-суспільство-людство).

➤ *Чинники прямого/безпосереднього впливу, зокрема:*

- Чинники впливу ідеального образу: ідеальний образ людського призначення, ідеальний образ гармонійних сімейних та родинних відносин, ідеальний образ жіночості та чоловічості, ідеальний образ в комунікаціях «чоловік-жінка», «батьки-діти», «діти-їхня сім'я», «батьки-прабатьки» тощо; ідеальний образ поваги в родинній системі, ідеальний образ структури власної відповідальності за власне життя та життя інших людей тощо;

- Потребово-мотиваційні чинники: усвідомлення особистістю мотивів власних вчинків, усвідомлення власних мотивів у відтворенні конструктивних та деструктивних родових сценаріїв, потреба у дослідженні неусвідомлених мотивів відтворення сценаріїв «батьківсько-родової системи»; наявність мотивації на подолання травматичного досвіду, мотивації на взяття власної відповідальності особистості за власне життя; наявність мотивів на вибудовування конструктивних меж у комунікаціях із рідними, друзями, знайомими та іншими людьми; потреба у взятті відповідальності за актуальний образ батьків, сім'ї, родини, роду, народу;

- Когнітивно-інформаційні чинники: обізнаність з

особливостями власного темпераменту та характеру, обізнаність з власною сімейною та родовою історією, обізнаність в галузі психології сім'ї та психосексуальної культури; обізнаність з історії, мови та культури власного народу; усвідомлення власних цінностей, цінностей своєї сім'ї, родини та роду як чинника життєтворення; рівень обізнаності щодо проявів особистісних криз, володіння інформацією щодо методів подолання особистісних криз тощо, рівень обізнаності з кризовими етапами розвитку людини, рівень обізнаності з методами супроводу людини в кризовому стані на різних вікових етапах;

- Емоційно-почуттєві чинники: емоційне схвалення особистістю себе як носія певної статі, людського образу, соціальної істоти, представника власної сім'ї, роду та народу, а також людства в цілому; позитивне почуттєве сприйняття особистості себе як суб'єкта життєтворчості, здатність особистості до альтруїстичних переживань, позитивне прийняття дітей як потенціал власної життєтворчості, життєдіяльності роду, народу; усвідомлення глобальних, традиційних цінностей як умови життєвого щастя;

- Регулятивно-вольові чинники: ціннісно-орієнтовані ідеали щодо родинного життя у всіх його проявах (батьки-діти, чоловік-жінки, діти-батьки, діти-родина-рід), ціннісно-орієнтовані ідеали міжстатевої комунікації, життєтворчі орієнтири та життєтворчі цілі; вольові прояви у здійсненні ціннісноорієнтованого вибору життєвих сценаріїв як умови життєдіяльності; свідоме прагнення і докладання зусиль до подолання життєвих криз: здатність до духовної саморегуляції поведінки на основі добра й краси тощо;

- Поведінково-результативні чинники: ціннісно-орієнтована спрямованість вчинку особистості (як внутрішнього, так і зовнішнього); володіння засобами, прийомами, техніками подолання кризи та стратегіями конструктивної поведінки як умови гармонійної і ефективної життєтворчості, участь у життєдіяльності сім'ї, родини, спільноти, суспільства (буденні вчинки, служіння, волонтерство, професійна та соціальна відповідальність); вміння брати на себе відповідальність за той образ батьків, сім'ї, родини, роду, спільноти, народу, що переживає особистість.

При прямому цілеспрямованому впливі, в першу чергу, акценти родинної детермінації під дією психолого-педагогічних чинників зміщуються із зовнішнього локусу особистості у внутрішній. При цьому формується відповідальність особистості за власне сприймання (зокрема і за образи, що переживаються особою), за власні вчинки (зовнішні та внутрішні). Психолого-педагогічні чинники цілеспрямованого впливу, в першу чергу, спрямовані на розвиток конструктивної взаємодії особистості з власним досвідом (усвідомленим і неусвідомленим), розвиток рефлексії і розвиток позитивних життєвих стратегій та сценаріїв, що забезпечує уникання циклічності негативного фоновому впливу. І саме зазначена група чинників цілеспрямованого впливу забезпечує формувальні, корекційно-профілактичні, реабілітаційні стратегії впливу на особистість через систему освітніх, корекційних, терапевтичних, тренінгових тощо програм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гридковець Л.М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу: монографія / Л.М. Гридковець, 2-ге видання, виправлене та доповнене. Київ: МКТ, 2019, 524 с.
2. Hrydkovets L. War as a polytrauma and experience of life crisis of a personality / Війна як політравма і досвід життєвої кризи особистості// Science and education a new dimension: Pedagogy and Psychology. III (34), Issua 69, 2015, C.78-82
3. Hrydkovets L. Influence of family (generation) determinant on person's ability to overcome personal crises (Вплив родинної детермінанти на подолання особистісних криз)// Science and education a new dimension: Pedagogy and Psychology. II (10), Issua 20, 2014, с. 114-118
4. Грановская Р.М. Психология веры. – 2-е изд., перераб., СПб.: Питер, 2010.,480 с.
5. Иванов Д.І. Психологічний аналіз системи дитячо-батьківських стосунків у парадигмі глибинної психології. //Автореферат дисертації на здобуття ученого ступеня кандидата психологічних наук за фахом 19.00.07 – педагогічна і вікова психологія./ Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса, 2005, 21 с.
6. Kazlauskas, E., & Zelviene, P. Trauma research in the Baltic countries: From political oppression to recovery. European Journal of Psychotraumatology, 7, 2016..
7. Рупперт Ф. Травма, связь и семейные расстановки. Понять и исцелить душевные раны/ пер. с нем. Е.Гурская., М.: Институт консультирования и семейных решений, 2010, 272 с.
8. Vidnere M, Nucho A. O. Latvian survivors of deportations /M. Vidnere, A. Nucho., Riga: RaKa; 2000.
9. Шутценбергер А. Синдром предков. Трансгенерационные связи, семейные тайны, синдром годовщины, передача травм и практическое использование геносоциогаммы. /Перевод с французского: И. К. Масалков Научный редактор: Михаил Бурняшев., М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001, 240 с.

REFERENCES

1. Hrydkovets L.M. Svit zhyttievkyh kryz liudyny yak dytyny svoiei sim'i, svoho rodu ta narodu: monohrafiia / L.M. Hrydkovets, 2-he vydannia, vypravlene ta dopovnene. Kyiv: MKT, 2019, 524 s
2. Hranovskaia R.M. Psykholohyia verы. – 2-e yzd., pererab., SPb.: Pyter, 2010.,480 s.
3. Ivanov D.I. Psykholohichnyi analiz systemy dytiachobatkivskykh stosunkiv u paradyhmi hlybynnoi psykholohii. //Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia uchenoho stupenia kandydata psykholohichnykh nauk za fakhom 19.00.07 – pedahohichna i vikova psykholohiia./ Pivdenoukrainskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho, Odesa, 2005, 21 s.
4. Ruppert F. Travma, sviaz y semeinye rasstanovky. Poniay ystselyt dushevnyie rany/ per. s nem. E.Hurskaia., M.: Ynstytut konsulytrovaniya y semeinykh resheniy, 2010, 272 s.
5. Shuttzenberher A. Syndrom predkov. Transheneratsyonnyie svyazy, semeinye тайны, syndrom hodovshchyny, peredacha travm y praktycheskoe yspolzovanye henosotsyohrammy. /Perevod s frantsuzskoho: Y. K. Masal'kov Nauchnyi redaktor: Mykhayl Burniashev., M.: Yzd-vo Ynstytuta Psykhoterapyu, 2001, 240 s.

Psychological-pedagogical factors of family determination of purposeful and background influence in the structure of activation/overcoming of personal crises

L. Hrydkovets

Abstract. The article presents the systematization of psychological and pedagogical factors of family determination that affect the ability of an individual to overcome crises. Psychological and pedagogical factors of background and purposeful influence on personality are structured. The role and place of transgenerational and intergenerational transmissions in the system of background and purposeful influence are determined. Based on ongoing long-term research, psychological and pedagogical factors of family determination of purposeful influence in the development and implementation of educational, correctional, and rehabilitation programs are systematized

Keywords: *psychological and pedagogical factors, family determination, background influence, purposeful influence, transgenerational transmission, intergenerational transmission.*